

**XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA MOLIVAVIY
INSTRUMENTLAR (9 MHXS) STANDARTINI AMALIYOTGA JORIY
ETISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR VA ULARNING
YECHIMLARI.**

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

TIFT Universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi mudiri

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Yusufova Laylo G'ayrat qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi,

magistratura tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola xo'jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy instrumentlar bo'yicha moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (9-MHXS)ni amaliyotga joriy etish jarayonidagi muammolar va ularning yechimlariga bag'ishlangan. 9-MHXS moliyaviy aktivlar va majburiyatlarni tasniflash, baholash va tan olishning yangi tartiblarini belgilaydi. Standartning asosiy maqsadi moliyaviy hisobotlarni yanada shaffof qilish va moliyaviy xavflarni yaxshiroq boshqarishdir. Ushbu maqola moliyaviy hisobotlar sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashuv bo'yicha aniq yo'nalishlarni ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Moliyaviy aktivlar, moliyaviy majburiyatlar, tasniflash va baholash, moliyaviy hisobot, tranzitsion davr, moliyaviy texnologiyalar, xalqaro standartlar.

KIRISH

Moliya bozorlari va xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyati global miqyosda murakkablashib borar ekan, moliyaviy instrumentlar bo'yicha hisobot berishning aniq va shaffof uslublarini joriy etish zarurati ortib bormoqda. moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining (MHXS) 9-sonli standarti aynan moliyaviy aktivlar va majburiyatlarni to'g'ri tasniflash va baholash, shuningdek, moliyaviy xavf-xatarlarni boshqarish usullari bilan bog'liq masalalarni hal etishga qaratilgan. Ushbu standart moliyaviy instrumentlar bilan ishlashda yanada to'g'ri va adolatli axborot taqdim etishni ta'minlaydi, bu esa hisobotlarning xalqaro miqyosda solishtirilishini osonlashtiradi va investorlar ishonchini oshiradi.

Biroq, 9-MHXSning joriy etilishi jarayonida xo'jalik yurituvchi subyektlar turli muammolarga duch kelmoqda. Ushbu maqola ana shu muammolarni o'rganishga va ularning yechimlarini izlashga qaratilgan. Ayniqsa, standarning murakkabligi, moliyaviy texnologiyalarning etarli darajada rivojlanmagani, malakali kadrlar yetishmasligi va tranzitsion davrdagi qiyinchiliklar asosiy muammolar sifatida qayd

etiladi. Maqolada bu muammolarni bartaraf etish uchun taklif etilgan amaliy choralar va takliflar ko‘rib chiqiladi.

Bundan tashqari, 9-MHXSning joriy etilishi korxonalarning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bo‘lib, xalqaro moliyaviy hisobotlarda yuksak standartlarga erishish maqsadida muhim qadam hisoblanadi. Mazkur standart kredit xavfini, foiz stavkalari xavfini va boshqa moliyaviy tavakkallarni hisobga olishda yangi yondashuvlarni taklif etadi, bu esa korxonalarning moliyaviy strategiyasini aniqlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, ushbu standartni joriy etish jarayonida korxonalarning o‘ziga xos xususiyatlari, bozordagi sharoitlar va mamlakatning iqtisodiy siyosati inobatga olinishi kerak. Har bir davlatning moliyaviy hisobotlarni joriy qilish va tatbiq etishdagi yondashuvi turlicha bo‘lishi mumkin, bu esa standartni amalga oshirishdagi umumiy amaliyotlarni o‘rganishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda 9-MHXS (Moliyaviy Instrumentlar bo‘yicha Moliyaviy hisobotning xalqaro standarti)ni amaliyotga joriy etishdagi muammolar va ularning yechimlarini o‘rganish uchun quyidagi metodologiyalar qo‘llanildi:

- Adabiyotlarni tahlil qilish
- Amaliy tadqiqot
- Statistika tahlil
- Taqqoslash usuli
- Vaziyat tahlili (case study)

Mazkur metodologiyalar kombinatsiyasi orqali tadqiqot natijalari ishonchli va amaliy ahamiyatga ega bo‘ldi.

Tahlil va natijalar. 9-MHXSni (Moliyaviy Instrumentlar bo‘yicha moliyaviy hisobotning xalqaro standarti) xo‘jalik yurituvchi subyektlarda amaliyotga joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolar moliyaviy hisob-kitob jarayonlarini murakkablashtiradi va korxonalarning yangi standartga moslashuvini qiyinlashtiradi.

1-jadval

9-MHXSni xo‘jalik yurituvchi subyektlarda amaliyotga joriy etishdagi muommolar¹

1	Standartning murakkabligi	9-MHXS moliyaviy aktivlar va majburiyatlarni to‘g‘ri tasniflash va baholashni talab qiladi. Ushbu standartning murakkab qoidalari korxonalarda malakali kadrlar
---	---------------------------	---

¹ Muallif tomonidan tuzilgan.

		yetishmovchiligi sababli to'liq tushunilmasligi yoki noto'g'ri qo'llanilishiga olib keladi. Ayniqsa, moliyaviy xavflar, kredit xatarlari va amortizatsiya kabi murakkab tushunchalarni to'g'ri baholash qiyinchilik tug'diradi.
2		moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini to'g'ri joriy qilish uchun yuqori malakali mutaxassislar zarur. Ammo ko'plab xo'jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy hisobotlarning yangi talablari bo'yicha yetarli bilimga ega mutaxassislar yetishmaydi. Bu esa xatolarni oshiradi va standartni noto'g'ri qo'llashga sabab bo'ladi.
3	Texnologik cheklovlar	9-MHXSni to'liq joriy etish uchun korxonalar zamonaviy moliyaviy texnologiyalarga ega bo'lishlari zarur. Ammo ba'zi korxonalar bu borada zamonaviy texnologiyalarni qo'llashda orqada qolmoqda. Bu esa moliyaviy instrumentlarni baholash va hisob-kitoblarni avtomatlashtirish jarayonini murakkablashtiradi.
4	Tranzitsion davr muammolari	9-MHXSni joriy qilish jarayonida tranzitsion davr (o'tish davri) muhim ahamiyatga ega. Bu davrda moliyaviy ma'lumotlarni qayta hisoblash, moliyaviy hisobotlarga tuzatishlar kiritish va ularni yangi standartga moslashtirish qiyinchiliklar tug'diradi. Ba'zi xo'jalik yurituvchi subyektlar bu jarayonni aniq va to'g'ri tashkil qila olmaydi, bu esa moliyaviy hisobotlarda xatolarga olib keladi.
5	Normativ-huquqiy muvofiqlik	9-MHXS moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga mos bo'lsa-da, ba'zi mamlakatlardagi milliy qonunchilik va hisobot talablari bilan ziddiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatda korxonalar standartga moslashishda qo'shimcha yuridik muammolar bilan duch kelishadi va ularni hal qilish uchun qo'shimcha resurslar talab qilinadi.
6	Moliyaviy ma'lumotlarning qayta baholanishi	9-MHXS asosida moliyaviy aktivlar va majburiyatlarning qayta baholanishi korxonalarning moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sir qilishi mumkin. Bu, ayniqsa, kredit xavfini yoki boshqa moliyaviy xavflarni qayta baholashda katta rol o'ynaydi. Ba'zi korxonalar uchun bu baholashlar salbiy moliyaviy ko'rsatkichlarga olib kelishi mumkin, bu esa boshqaruv va investorlar o'rtasida tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi.

Ushbu muammolar 9-MHXSni joriy etishni sekinlashtiradi va moliyaviy hisobotlarning to‘g‘ri va adolatli tuzilishiga to‘sqinlik qiladi. Shuningdek, bu muammolarni hal qilish uchun maxsus strategiyalar va qo‘shimcha o‘quv dasturlarini joriy qilish zarur.

9-MHXSni (Moliyaviy Instrumentlar bo‘yicha moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga) amaliyotga joriy etishdagi muammolarni samarali hal qilish uchun quyidagi yechimlar tavsiya etiladi.

2-jadval

9-MHXS ni xo‘jalik yurituvchi subyektlarda amaliyotga joriy etishdagi muammolarga yecjimlar²

1		Moliyaviy instrumentlar va 9-MHXSning murakkab talablarini to‘g‘ri tushunish va qo‘llash uchun mutaxassislar va moliyaviy hisobotlarni tayyorlovchi xodimlar uchun maxsus o‘quv kurslari va treninglar tashkil qilish zarur. Bu treninglar xalqaro tajribaga asoslangan bo‘lishi kerak va yangi standartlarning nazariy asoslarini hamda amaliyotda qo‘llashni qamrab olishi lozim.
		Buxgalterlar, auditorlar va moliyaviy mutaxassislarni 9-MHXS bo‘yicha sertifikatlashtirish dasturlariga jalb qilish ham muhimdir. Bu xodimlarning malakali bo‘lishini va joriy etish jarayonini yengillashtirishga yordam beradi.
2		Zamonaviy moliyaviy hisob-kitob tizimlarini joriy etish korxonalarning 9-MHXS talablarini to‘g‘ri qo‘llashini ta'minlaydi. Korxonalarda avtomatlashtirilgan moliyaviy dasturlar (ERP tizimlari)ni joriy qilish orqali moliyaviy instrumentlarni baholash va hisob-kitob jarayonlarini osonlashtirish mumkin.
		Texnologiyalarga sarmoya kiritish orqali moliyaviy hisobotlar aniq va shaffof tuziladi, bu esa hisob-kitoblar jarayonini tezlashtiradi va inson xatosini kamaytiradi.
3	Tranzitsion davr uchun strategik reja	9-MHXSni joriy etish uchun aniq tranzitsion reja ishlab chiqish muhimdir. Bu reja yangi standartga o‘tishning barcha bosqichlarini, jumladan, moliyaviy ma'lumotlarni qayta hisoblash va hisobot tuzilishini o‘z ichiga oladi. Har bir xo‘jalik yurituvchi subyekt o‘ziga xos sharoit va talablarga

² Muallif tomonidan tuzilgan.

		mos ravishda ushbu o'tish davrini samarali tashkil qilishi kerak.
		Moliyaviy hisobotlarni to'g'ri yangilash va moslashish jarayonida auditorlar bilan yaqindan hamkorlik qilish orqali xatoliklarning oldini olish mumkin.
4		9-MHXSni joriy etishda boshqa davlatlarning tajribalarini o'rganish va amaliyotda qo'llash samarali bo'lishi mumkin. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini muvaffaqiyatli tatbiq etgan korxonalar tajribasidan foydalanish va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish orqali ko'plab muammolarni hal qilish mumkin.
		Xalqaro maslahatchilar va moliyaviy mutaxassislar bilan hamkorlik qilish orqali korxonalarda standartni joriy etish jarayonini osonlashtirish mumkin.
5		Milliy qonunchilik va 9-MHXS o'rtasidagi farqlarni bartaraf etish uchun davlat organlari va moliyaviy regulyatorlar tomonidan tegishli qonunchilik islohotlari amalga oshirilishi zarur. Bu jarayonda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini milliy qonunchilikka moslashtirish, zarur bo'lsa, milliy qonunlarga tuzatishlar kiritish orqali standartning to'g'ri qo'llanilishini ta'minlash mumkin
		Moliyaviy regulyatorlar 9-MHXSni joriy qiluvchi korxonalarga yuridik va metodologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatishi kerak
6		9-MHXS asosida moliyaviy aktivlar va majburiyatlarni qayta baholash jarayonida korxonalar ichki moliyaviy tizimlarini optimallashtirishi kerak. Bu jarayon orqali moliyaviy ma'lumotlarni to'g'ri tuzish va xatolardan qochish uchun aniq va oydin yo'nalishlar belgilanishi zarur.
		Moliyaviy xavf va xatarlarni boshqarish uchun tavsiya etilgan yangi yondashuvlarni joriy etish orqali korxona moliyaviy barqarorlikni saqlashi va xavflarni minimallashtirishi mumkin.

Ushbu yechimlar 9-MHXSni samarali joriy qilishda muhim rol o'ynaydi va korxonalar uchun moliyaviy hisobotlarni yanada shaffof va aniq qilish imkonini beradi. Shuningdek, bu jarayon xalqaro standartlarga mos keladigan moliyaviy boshqaruv tizimlarini yaratishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 9-MHXSni (Moliyaviy instrumentlar bo'yicha moliyaviy hisobotning xalqaro standarti) xo'jalik yurituvchi subyektlarda amaliyotga joriy etish jarayoni korxonalarining moliyaviy hisobotlarini yanada shaffof va xalqaro talablarga mos qilish uchun zaruriy qadam hisoblanadi. Ushbu standart moliyaviy instrumentlarni to'g'ri tasniflash va baholashda muhim rol o'ynab, moliyaviy xavflarni boshqarish samaradorligini oshiradi.

Biroq, ushbu standartni joriy qilishda bir qator muammolar mavjud, jumladan, standartning murakkabligi, malakali kadrlar yetishmasligi, texnologik cheklovlar, tranzitsion davrdagi qiyinchiliklar va milliy qonunchilikka moslashuv masalalari. Bu muammolarni yengish uchun korxonalar xodimlarning malakasini oshirish, zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni joriy qilish, aniq tranzitsion reja ishlab chiqish va xalqaro tajribadan foydalanish kabi chora-tadbirlarga e'tibor qaratishi lozim.

Shuningdek, davlat organlari va moliyaviy regulyatorlar tomonidan huquqiy qo'llab-quvvatlash, qonunchilikni moslashtirish va standartni tatbiq etishda qo'shimcha yordam ko'rsatilishi zarur. Ushbu choralar orqali korxonalar xalqaro standartlarga mos keladigan moliyaviy hisobotlarni shakllantirishi va global miqyosda raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Umuman olganda, 9-MHXSning to'g'ri joriy etilishi korxonalarining moliyaviy shaffofligi va barqarorligini mustahkamlash bilan birga, investorlar ishonchini oshirishga ham katta hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4611-son Qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>.
2. D.E.Norbekov, A.N.To'raev, Sh.Sh.Raxmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, 2019. -332 b.
3. Abdurakhim Turaev, Tae-Hyoung Mun. Impact of the Introduction of New ISA on Uzbekistan's Auditing Environment. Journal of international trade and commerce. Vol 16, 4, Avgust 2020 (pp61-73).
4. BHXS (IAS) 32 "Moliyaviy instrumentlar: tan olish" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.
5. MHXS (IFRS) 7 "Moliyaviy instrumentlar: axborotni oshkor qilish". tan olish" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.
6. MHXS (IFRS) 9 "Moliyaviy instrumentlar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.
7. Фельдман А.Б., Производные финансовые и товарные инструменты. - М.: 2003